

Csángó fesztivál és konferencia Jászberényben

*„Moldovának szíp táiaind születem...” Magyarországi csángó fesztivál és konferencia. Jászberény 1993.
172 lap. 30 számozott és 23 számozatlan fénykép, 7 rajz.*

Két évvel ezelőtt nyár derekán egyik nap késő este érkezett meg hozzám a jászberényi Déryné Művelődési Központ igazgatója, Papp Imre, hogy átnyújtsa az I. magyarországi csángó fesztivál és konferencia rendezőinek meghívóját az augusztus 3—7-e között tartandó fesztiválra és konferenciára. A meghívást örömmel és köszönettel elfogadtam, mert magam is több ízben jártam a moldvai magyarság között, és alkalmam volt életmódjukat, helyzetüket, szokásaikat, nyelvüket tanulmányozni.

Most két év múltán pedig előttem van egy kis kötet, amely az ott tartott konferencián elhangzott előadásokból tartalmaz válogatást.

A fesztiválon megjelent moldvai csángó, kalotaszegi, mezőszéki, székely táncosok, tánc csoportok, dalosok, valamint a konferenciára meghívott előadók szerepeltetésével a rendezőknek az volt a céljuk — olvassuk az előszóban —, hogy erősítsék a határon inneni és túli magyarság közös kulturális hagyományainak fenntartását: dalainak, táncainak, anyanyelvünknek, hagyományaiknak megőrzését; hogy hozzájáruljanak az együvé tartozás érzésének tudatosításához, az etnikai kapcsolatok felszínén tartásához.

A konferencián elhangzott előadásokból a kötet mintegy tucatnyit tartalmaz.

A konferenciát bevezető, *A moldvai csángók történetének vázlata* című előadásában Benda Kálmán rámutatott arra, hogy az első feljegyzések a moldvai magyarokról a XIII. század közepéről valók. A tatárjárás után (1241) telepített itt IV. Béla király katonai őrségeket, hogy a Kárpátokon belüli országrészt esetleges támadásoktól már kívül is védjék. A helynevek, a régészeti emlékek azt mutatják, hogy ezek „az őrhelyek valóságos láncot képeztek a Szeret partján végig”, lakóik alkotják a csángóság legrégebbi rétegét. A következő hullámot a huszita magyarok képviselték, akik a katolikus egyház előtt eretneknek számítottak, és Magyarországról Erdélyen át menekülve a Tatros vidékén telepedtek le. Vallásukat azonban itt sem tudták megőrizni: a XVI. század közepére a moldvai magyarság egységesen katolikus lett, és a görögkeleti románság mellett kisebbségi sorba került. Ez a hitbeli különbözőség két külön világot jelentett; ennek eltüntetése a többség részéről a moldvai magyarság létének állandó fenyegetettségét jelentette.

A XVIII. század folyamán még egy újabb réteggel gyarapodott az itteni magyarság: a madéfalvi veszedelem (Siculicidium) következtében népes székely csoportok vándoroltak ki és telepedtek le a Tatros és a Tázló folyó mentén. Ők alkotják a „székelyes csángó” telepeket; ezek beszédükben, szokásaikban számos székelyes jegyet őriztek meg megkülönböztetésül a Beszterce menti északi csángóságtól.

Az etnikai eltérések jelentőségéről szól Hofer Tamás *Az etnikai sokszínűség régi és új formái* című dolgozata. Dimitrie Cantemir, Moldva fejedelmének szavait idézi: „Alig hihető, hogy egy nagyságára nézve Moldvával egyenlő tartományban annyiféle és egymástól különböző nép élne, mint Moldvában.” Több külföldi példán szemlélteti, hogy „világszerte az etnikus sokszínűség vált uralkodóvá, és ez a sokszínűség egyre fokozódik”. Ezzel szemben „az emberek fejében, gondolkodásában [...] messzemenően a nemzeti egyöntetőség uralkodik. Nehéz lenne ma olyan kormányokat találni, amelyek őszinte szívvel örülnének annak a sokszínűségnek, amely Dimitrie Cantemirnek még büszkeséget szerzett.” A moldvai magyarság kulturális hagyományai a többnemzetiségű Moldva kulturális örökségének szerves részei és értékei, amelyeket ápolni, őrizni kell.

A moldvai csángóság etnikai jellegzetességének fontosságát a magyarságtudás szempontjából Halász Péter *A moldvai csángók múltjáról és jelenéről* szóló cikkében vizsgálja. Rámutat arra, hogy a csángók a történelem különböző szakaszaiban kerültek mai lakóhelyükre, ezért a magyar művelődésnek különböző kulturális rétegét vitték magukkal, és a magyarságtól elszigetelt helyzetüknél fogva számos elemet őriztek meg nyelvükben, szokásaikban, öltözetükben, amely le- és áttelepedésükkor a Kárpát-medencén belüli magyarságra általában jellemző volt. Ezek az etnikai vonások azokkal a jegyekkel egészültek ki, amelyek a környezetükben élő románságot jellemezték. Megállapításait több — a csángóság nyelvében, öltözködésében, lakáskultúrájában, folklórájában kimutatható példával

támasztja alá. Végezetül utal arra a kapcsolatra is, amely a moldvai csángók és a jászok között fennáll, hiszen Moldva fővárosát, Iași-t magyarul Jászvásárnak hívják, azért, mert a jászok a honfoglaláskor hosszabb időre Moldvában, a Prut folyó mellett telepedtek le.

A jelenkori csángóság hiedelemvilágának egyes jelenségeivel több dolgozat foglalkozik. Bosnyák Sándor *Égbe vivő út. Az ég köldökéről, a föld köldökéről s az égigérő fáról* ír, és a csángóság világméretű megállapítja, hogy ebben a központi helyet a köldök-szemlélet foglalja el, minthogy az emberi test közepében is a köldök található. Ez van — a szemlélet szerint — az ég és a föld közepén is, s ezeket egymással a világfa (világoszlop, világtengely) köti össze. Ehhez a fához vidékenként számos meseváltozat kapcsolódik. Idézi a szabófalvi csángó költő, Lakatos Demeter verssorát: „Szíp a falum Szabófalva, / Moldovának közöpibe. [...] Szeret foly edszik oldalán / Mászikon a Moldova. / Itt a fiúdnak küldike, / Itt a csángúk országa.” Majd a világfa jelentőségéről szól, amelynek meglétét több ázsiai népcsoportnál is megtalálja, és rámutat ennek jelentőségére a hiedelemvilágban.

A szerelmi tudakozódás, kíváncsiság, a jövődöbeli legény vagy leány megismerése a csángó fiatalok körében a tükörbenzés (oglundálás) szokását teremtette meg. Ezt figyelte meg és írta le Csorna Gergely *Jóslás a moldvai csángóknál* című dolgozatában. „Egy vízzel teli tányér mellé két gyertyát — szentelt gyertyát — tesznek, többnyire újesztendő éjjelén. Szembeállított tükörrel mereven és pislogás nélkül, félretekintés nélkül a tükörben, tehát a két tükörfelületben jelenik meg az arcmás. Nem a tányérban lévő vízfelületet tekinti meg a tudakozó, hanem a tükörben tükröződő vízfelületet. Ebben a vízfelületben 5—10 perc után megjelenik a leendő férjnek, a leendő menyasszonynak, nyírásának a képe.” A szerző a továbbiakban ismerteti a többi „jövendő” szokást is: a gyűrűbenzést, a hagyományba szúrt tű jelentését, az elalvás előtt a fejre tett virágkoszorú, a kerítéstagok megszámlálásának szokását, a szerelmi varázslásokat és a rontások elleni védekezéseket. Csorna dolgozata hasznosan egészíti ki Wichmanné Hermann Júliának a század elején végzett gyűjtését a moldvai csángók hiedelmeiről.

A csángók halottas szokásait és az emberi lélekkel kapcsolatos hiedelmeit Virt István *„Meggzabadultam már a testi haláltól” (A moldvai csángók lélekhite)* című tanulmányában írja le. Részletesen szól a halál bekövetkezése előtt a halott környezetében észlelt jelenségekről, a halál közeledtére utaló jelekről, majd a halál beálltakor alkalmazott szokásokat ismerteti, különösen a pusztinai, gajcsánai, léspedi és diószéni gyűjtése alapján. Jellegzetes vonásként említi a kifésült haj tűzbe vetését (Pusztina) vagy a halott párnájába tevését. Nem ártott volna itt Dimitrie Cantemirra is utalni, aki Moldva leírásáról szóló művében szintén szól arról a szokásról, amikor a leánynak fivére hal meg, saját hajából valamennyit levág, a sírra szúrt karóra erősíti és egy egész évig őrködik, nehogy

leessék vagy elvigyék. Ha ez mégis megtörténne, másik hajnacsot tesz helyébe.

Ugyancsak a csángó szokások világából veszi tárgyát Péterbenze Anikó a *Táncok és táncos szokások a Bákó környéki falvakban* című közleménye; ebben az 1990—1991-ben készített videofelvétel gazdag anyagát dolgozta fel. Gyűjtését Papp Imrével végezte, és elkísérte őket újukon Kallós Zoltán is. Gyűjtésük eredményeként 31-féle táncot sikerült rögzíteniük, motívumaikat lejegyezniük. Táblázatban szemlélteti a táncolási rendet évszak, időpont, táncalkalmak, helyszín, résztvevők, táncrend, táncrendező és a táncok szerkezete szerint. A táncokkal kapcsolatos szokások rendjén térvázlaton tájékoztat a táncok gyűjtési helyeiről. Közleménye azért is értékes adalék a magyar népi tánc kultúra ismertetéséhez, mert előtte ilyen jellegű tánc- és vele kapcsolatos szokásgyűjtést nem végeztek a csángók körében. Közli egy Lujzi-Kalagorban szalagra vett *hejgetés* (újévi köszöntés) szövegét. Röviden leírja a csángó lakodalom, a *menyegző* lefolyását, és néhány *ihogatást*: a lakodalomban a násznéptől mondott csujogatót is közöl.

Csak örülhetünk annak, hogy a kiváló csángó-kutató, Domokos Pál Péter posztumusz írásával, a *csángó-magyar lakodalommal* holtában is gyarapítja a csángókra vonatkozó ismereteinket. A hagyatékából származó kéziratát menyé, Domokos Mária adta közre. Domokos Pál Péter tovább folytatta vizsgálódásait a Magyarországra, Baranya megyébe települt csángók körében, és följegyezte a csángó lakodalom folyamatának egyes szakaszait a szülők hajlandóságától a menyasszony hazaviteléig. Közleményének legértékesebb részét azok a megfigyelései alkotják, amelyekkel az egyes mozzanatokhoz fűződő szokásokat rögzítette.

A csángókra vonatkozó folklór, nyelvészeti és néprajzi kutatások foglalatát két közlemény tartalmazza. Faragó József *Folklórtörténeti áttekintés* című közleményében tömör áttekintést nyújt a csángóság körében végzett folklórkutatásokról, összefoglalja az eddig elért eredményeket. Kiemeli a tudományszervező Döbrentei Gábornak, az Akadémia akkori titkárnak szerepét a csángó folklór iránti érdeklődése révén, és Petrás Ince pusztinai, majd klézsei pap jelentőségét, aki — Imets Fülöp Jákó értékelése szerint — nevét „aranybetűkkel” írta be a moldvai csángóság Annaleisaiba. Rámutat a szerző a Román Akadémia keretében működő kolozsvári Folklór Archívum jelentőségére a szervezett anyaggyűjtésben és feldolgozásban. Az Archívum a moldvai magyar népköltészet és népzene újszólván valamennyi fontosabb műfaját felöleli, és a belső és a külső munkatársak gyűjtései eredményeként 32 moldvai faluból összesen 4145 hallás utáni lejegyzést, illetőleg magnetofonfelvételt őriz. Ezek feldolgozásának eredményeként a kolozsvári folklórkutatók számos tanulmányban és önálló kötetben ismertették meg a moldvai csángóság rendkívül értékes, archaikus hagyományait.

A csángóság körében végzett nyelvészeti és néprajzi kutatásokról és ezek eredményeiről e sorok írója tartott előadást. A kötetben megjelent tanulmányában (*Néprajzi és nyelvészeti kutatások és eredmények a moldvai csángóság körében*) rámutat arra,

hogyan terelődött a figyelem már a XVII. század folyamán a Moldvában élő magyarságra, amikor különféle egyházi megbízatásokkal ott járó személyek hivatalos jelentéseik mellett a csángókra jellemző sajátosságokról is beszámoltak. Később Petrás Ince előbb említett tájékoztatása szélesre tárja a csángó élet kapuját: a tudomány — főleg a nyelv tudomány — érdeklődése egyre nagyobb méreteket ölt, mert a nyelvészek felismerik a csángó nyelvjárás archaikus jellegét, mert e népcsoport elszigeteltsége miatt számos, a régi magyar nyelvre jellemző vonást őrzött meg. A magyarországi nyelvészek mellett külföldi és román nyelvészek, tudósok figyelme is ráterelődik erre a nyelvjárásra: a finn Yrjö Wichmann szótárba foglalja az északi és a hétfalusi csángó nyelvjárás szókészletét, Weigand Gustav újabb nyelvi érvek alapján a csángók kun származásának lehetőségét vizsgálja, Radu Rosetti pedig meglepően modern és korát meghaladó szempontokkal kapcsolja össze az okleveles történelmi kutatást a moldvai magyarok eredetének tisztázásában.

Néprajzi vonatkozásban a 30-as évektől kezdve egymás után jelentek meg a csángók néprajzával és folklórával foglalkozó összefoglaló művek: Lükő Gábor, valamint a fáradhatatlan és szenvedélyes csángókutató Domokos Pál Péter monográfiái, dr. Kós Károly csángó néprajzi vázlata. A folklór területén pedig különösen nagy érdemeket szerzett Kallós Zoltán a csángó balladák felbúvárlásával.

Amikor pedig lehetőség nyílt arra, hogy intézményi keretben folyjék a kutatás, kutatócsoportok fogtak hozzá, hogy a csángóság etnikai azonosságát leghitelesebben kifejező tényezők: a nyelv és a népi életforma fő jellegzetességeit alapvető vonásaiban megállapítsák. Így gyűjtötték össze *A moldvai csángó nyelvjárás atlaszához* szükséges nyelvi anyagot. Márton Gyula szótárba foglalta *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavait*, és így készült el dr. Kós Károly—Szentimrei Judit—Nagy Jenő monográfiája, amely a *Moldvai csángó népművészetet* mutatta be.

A moldvai csángóság mostani helyzetét, megmaradását veszélyeztető tényezőkre a csángóság életének, szellemi és anyagi világának Domokos Pál Péter után egyik legjobb ismerője, Kallós Zoltán *Gyűjtési élményeim Moldvában* című írásában hívja fel a figyelmet. A csángóság körében is nagy népszerűségnek örvendő kolozsvári kutató Lészpeden katonáskodott, majd több éven át volt a helyi iskola tanítója, így számos csángó családdal közvetlen személyes kapcsolata alakult ki. Ezek a kapcsolatok megmaradtak továbbra is, és nincs olyan rendezvény, ahol ne jelennek meg, vagy ne hozna magával csángókat vagy csángó csoportokat.

Írásában röviden áttekinti a csángóság csoportjait, életükben az utolsó fél évszázad alatt beállott változásokat: az anyanyelv használatának fokozatos háttérbe szorulását, amely a felülről, a hatóság és a papság részéről jött tiltás eredménye. Ő maga többször tett lépéseket a helyzet javítása érdekében, de eddig eredménytelenül. Kiemeli azt, hogy a tiltások ellenére a csángóság a legszebb, legarchaikusabb magyar balladákat, énekeket, imákat

és virrasztókat őrizte meg. Ezekből a kötetben is közül néhányat, egy lészpedi mesét és Forrófalva — az egyik legmagyarabb csángó falu — neve eredetének népi magyarázatát.

Pozsony Ferenc *Nyelvhasználat és az identitás viszonya a moldvai csángóknál* című dolgozatában nagyon is időszerű kérdést feszeget. Írásában annak a felmérésnek az eredményeit közli, amelyet 1991-ben több magyar-néprajz szakos hallgató és tanár részvételével négy település: Lujzi-Kalagor, Lészped, Pusztina és Szabófalva 10–10 adatközlőjétől 118 szociológiai és antropológiai jellegű kérdés alapján nyertek. Megfigyeléseik elsősorban arra irányultak, hogy felmérjék: milyen szerepet játszik az anyanyelv használata a családban, a párválasztásban, a hivatalos és közösségi életben, és mi a jelentősége a magyarsággal való azonosságtudatban, divatos szóval az identitásban. Az etnikai hovatartozás kérdésében az első helyen szerepel a nyelvi azonosság: a magyar vagy a román nyelv; a második helyen a nyelvállapot: a csángó vagy a vegyített nyelv; a harmadikon a felekezeti hovatartozás: katolikus. A nyelvhasználatban végbemenő változásokat ellensúlyozza az etnikai sajátosságok megőrzése.

A kötetbe sok olyan jól sikerült fehér-fekete fényképet, rajzot iktattak be, amelyek bepillantást nyújtanak a csángó élet mindennapjába, jól szemléltetik a csángó népviseletet. Külön fényképsorozat eleveníti fel a fesztivál egyes jeleneteit: az egyéni énekes, táncos, zenész és csoportos szereplőket. A kötetben közölt képeket javarészt Kresz Albert és Halász Péter készítette; egyik-másik felvételhez csatolt kísérőszöveg a kép leírását is tartalmazza.

Elnéztem ezeket az embereket és a képeket, hogy milyen önfeledten, lelkesen énekeltek és táncoltak, köztük még azok is, akiknek felsőrekecsini háza táját talán épp akkor pusztította el csaknem teljesen a rohanó árvíz. Élni és fennmaradni akarás mutatkozott meg minden hangjukban, minden mozdulatukban.

Szalay Olgának a moldvai csángókról szóló szakirodalomból való válogatása nemcsak az olvasót tájékoztatja az eddigi jelentős munkákról, hanem egyben hozzásegít a közlemények szövegében előforduló idézetek lelőhelyének megtalálásához, ezeket ugyanis jegyzet formájában nem közölték.

Sajnos a kötetben több olyan bántó hibát vettem észre, amely sem a szerkesztőre, sem a szerzőkre nem vet jó fényt, mert az olvasó ez utóbbiakat felületességgel marasztalhatja el. Elkerülhetők lettek volna az ilyenfajta vétségek, ha a szerzők kézhez kaphatták volna dolgozatuk korrektúráját. Néhány sajnálatos hibát felsorolok: az egyes személynevek helytelen használata: *Ballagi Aladár* helyett *Pallagi Ádám* (33), *Nicolae Iorga* h. *Nicolan Jorga* (33), *Horger Antal* h. *Varga Antal* (33), *Viola József* h. *Pió József* (34). Faragó József dolgozatában három helyen is *Szegő Júlia* h. *Szegény Júlia* (39, 40, 41). Értelemzavaró vétségek: *nyelvészeti* h. *természeti* (33), *felbúvárása* h. *felviharlása* (36), *edényformák* h. *edénysor* (36); a Nyelvészeti Tanszék 6 tagja helyett 4-et sorol fel (34); az idézetek pontatlan szedése (1. Beke György: *Csángó passióból* vett idézetet, 36); a szövegen önkényes változtatás: Mikecs László nem *autóbaleset* következtében pusztult el, hanem 1944 őszén a Szovjetunióba hurcolták.

N.J.